

МАЪНАВИЙ ИДЕАЛ – шахс ва жамият маъ-ятини шакллантирувчи, йўналтирувчи ва ҳаракатлантирувчи, уни савоб ишлар, бунёдкорликка сафарбар қилувчи эзгу ғоя, орзу-мақсад ва ижобий намуналар мажмуини ифодаловчи т. “Идеал” т.си франц. “*ideal*”, лот. “*idealus*” сўзларидан келиб чиқиб, “қиёфа”, “мезон”, “мукаммаллик” маъноларини англатади. М.и. атама сифатида орзу-интилишларнинг олий мақсадини ифодалайди. У ижтимоий аҳамиятга эга бўлган муҳим ахлоқий категория ҳисобланади. Бугунги жамиятимиз ривожини М.и.ни шакллантириш ва уни жамият маънавий муҳитининг асосий негизи сифатида қабул қилишни тақозо этмоқда. Чунки халқнинг ҳаёти унинг маъ-яти билан узвий боғлиқ бўлиб, жамият ахлоқининг илдизи миллат тарихи билан узвий алоқадор ҳодиса. Инсон ёшликдан азалий анъаналар, урф-о.лар оғушида камолга етади. Бу борада оила, маҳалла ва таълим-тарбия даргоҳларидаги маънавий муҳитдаги уйғунлик ва барқарорлик муҳим ўрин тутди. Ҳеч шубҳа йўқки, М.и. орзуси ажодларимиздан бизга ўтиб келаётган, қон-қонимизга сингиб кетган муқаддас туйғудир. Агар ота-боболаримизнинг турмуш тарзига, тафаккурига назар солсак, улар ақлий етуклик, руҳий поклик, жисмоний баққуватлик ва албатта, ахлоқий камолотга жуда катта эътибор қаратиб, бундай шахсларни идеаллар тимсолида кўрганлар. Олимларнинг тадқиқотларига қараганда, инсоният ўз ахлоқий тараққиёти давомида учта идеалга интилиб келган. Булар эркинлик, тенглик ва қардошлиқдир. Ҳақиқатан ҳам, инсоннинг маънавий тараққиётида эркинлик, тенглик ва қардошлик принциплари муҳим ўрин тутди, улар идеалнинг категориал т.лари бўла олади. Чунки, фикрда, ахлоқда ва фаолиятда эркин бўлган инсонгина ўзлигини англаб етади. Ўзлигини англаган инсон барча кишиларнинг ўзаро тенглигини ҳис эта олади. Бу тенглик принципининг қарор топишидир. Одамларнинг бир-бирларини ўзаро тенг деб билишлари уларнинг ягона мақсад сари бирлашиб, фаол ҳаракатга ундайди бу қардошлик тамойилининг намоён бўлишидир. Бошқача айтганда, ўзлигини англаган киши бошқалар ҳам унга тенг, қардош эканини идрок этади ва ўзгалар ҳаётига дахл қилиш ўзига ҳам катта зарар келтиришини тушунади. Демак, М.и. эзгулик ғоясидан озиқланади. Бу ғоя эса инсоннинг ўзлигини англаб етишига тўртки берувчи асос сифатида М.и.нинг негизини ташкил этади. Ўзликни англаш билан эса инсоннинг моҳияти кашф қилинади. Ҳозирги кунда М.и.нинг категориялари аниқ-тиниқ белгилаб олинган эмас. Аксарият мутахассисларнинг фикрича, М.и.нинг ахлоқий категориялари қаторига эзгулик, эътиқодлилик, эркинлик т.ларини киритиш мумкин. Уларнинг зидди ёвузлик, эътиқодсизлик ва мутелиқдир. М.и. жамиятда соғлом ахлоқий муҳитни вужудга келтириш ва кишилар дунёқарашини бойитиш тафаккурни ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Мустақилликнинг илк кунлариданоқ Президент Исроҳ Каримов янги жамиятни барпо этишда идеал мақсадларнинг жамият тараққиёти, унинг маънавий тақомилидаги аҳамияти ҳақида тўхталиб ана шундай И. шакллантиришда миллий-тарихий турмуш тарзимиз, халқимиз урф-о.лари ва кишиларнинг фикрлаш тарзини ҳисобга олиш зарурлигини таъкидлаган эди. Ҳақиқатан ҳам ана шу уч омилда М.и. нинг муҳим илдизлари ифодаланган.

Истиқлол йилларида юртимизда М.и. маънавий ва ахлоқий тарбияни кучайтириш, тарихий илдизларимизга, миллий ўзлигимизга қайтиш, улуг аждодларимиз яратган меросни асраб-авайлаш, уни замонавий илм-фан, мад-т ютуқлари асосида бойитган ҳолда келгуси авлодларга етказиб бериш аҳолининг сиёсий онги ва ҳуқуқий мад-тини ошириш, озод ва обод Ватан ҳамда фаровон ҳаёт барпо этиш каби эзгу мақсадларимизни рўёбга чиқаришга хизмат қилиб келмоқда.

Маънавий идеал

Бугунги жамиятимиз ривожда **маънавий идеални** шакллантириш ва уни жамият ахлоқий муҳитининг асосий негизи сифатида қабул қилишни тақоза этмоқда. Чунки миллатнинг жони унинг одоб-ахлоқида бўлиб, жамият ахлоқининг илдизи миллат тарихи билан узвий боғлиқ ҳодиса. Инсон ёшликдан азалий анъаналар, урф- одатлар оғушида камолга етади. Бунда оила, маҳалла ва таълим-тарбия даргоҳларидаги микро, мезо ва макро муҳитдаги уйғунлик ва изчиллик катта ўрин тутди. Чунки, демократик кадриятларнинг таркиб топиб бориш шароитида одамларнинг ахлоқий онгини умумийлик принципи асосида шакллантириб бориш зарурат ҳисобланади. Акс ҳолда, жамият ахлоқий муҳитида ахлоқий онг даражаси сусайиб кетади. Бунга сабаб демократик кадриятларнинг инсонга том маънодаги эркинлик беришидир. Бундай эркинликдан мақсадли фойдаланилса, у ахлоқий онгнинг шаклланишига ижобий таъсир кўрсатади, агар эркинлик омилидан мақсадсиз фойдаланилса (у суистеъмол қилинилса), ахлоқий онг ривожига салбий таъсир кўрсатади. Чунки «эркинлик бебошлик ва анархия эмас. Қонундан ташқари чиққан, анаънадан чекиниб, ахлоқсизлик қилган одам эркин одам эмас, балки бузғунчи ва бошқалар эркига тажовуз қилувчи кишидир».¹ Шундай экан, жамиятда мутлақ эркинлик бўлмаслигини, мустақил фикрлаш маъсулиятсизлик ва бурчни унутиш эмаслигини англаш ва англатиш масаласини ҳал этиш лозим. Агар биз эркинликни билим билан, билимни иймон билан, иймонни эътиқод билан боғлаб ва уларни барчасини Ватанимиз равнақи йўлига қаратсак, ушбу мезонларни ўзида, ўз фаолиятида шакллантирган маънавий идеалларни тарбиялай олсаккина фуқароларнинг эркинлиги ва мустақил тафаккурига асосланган жамият қурамиз. Шу сабабли, бизнинг назаримизда, маънавий идеал жамият ахлоқий муҳитини меъёрлаштиришда ва ахлоқий онгнинг мақсадли шаклланишида муҳим аҳамиятга эга.

Биз «маънавий идеал» тушунчасини соф ахлоқий тушунча деб ҳисоблаймиз. Бу ўринда унинг мазмун-моҳияти ва асосий категорияларига диққатингизни тортамыз.

Маънавий идеал мазмунини англашда икки тушунча «маънавий» ва «идеал» тушунчаларининг маъносини аниқлаб олиш лозим бўлади. Аввало «идеал» тушунчаси ҳақида.

¹ Ўзбекистон жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ қилиш йўлида, Т., "Akademiya" 2005, 588-б.

“Идеал” тушунчаси французча “ideal”, лотинча “idealus” сўзларидан ҳосил бўлган бўлиб, “қиёфа”, “мезон”, “мукаммаллик” маъноларини англатади. Атама сифатида орзу-интилишларнинг олий масақсадини ифодалайди.² У ижтимоий аҳамиятга эга бўлган муҳим ахлоқий категория ҳисобланади.

Мустақилликнинг илк кунларидан бошлаб Президентимиз Ислом Каримов Янги жамиятни барпо этишда идеал мақсадларнинг аҳамиятини таъкидлаб, унинг асоси сифатида «Миллий-тарихий турмуш тарзимизни, халқимиз урф-одатларини ва кишиларнинг фикрлаш тарзини ҳисобга оламиз»,¹-дея кўрсатиб ўтгандилар. Ҳақиқатан ҳам ана шу уч омилда идеалликнинг муҳим илдизлари мавжуддир. Унга асосланиш истиқлол йилларида юртимизда «маънавий ва ахлоқий тарбияни кучайтириш, тарихий илдизларимизга, миллий ўзлигимизга қайтиш, аҳолининг сиёсий онги ва ҳуқуқий маданиятини оширишга йўналтирилган ишларимизда муҳим аҳамият касб этди».² Ҳеч шубҳа йўқки, маънавий идеал орзуси ажодларимиздан бизга ўтиб келаётган, қон-қонимизга сингиб кетган муқаддас интилишдир. Агар ота-боболаримизнинг турмуш тарзига, тафаккурига назар солсак, улар аклий етуклик, руҳий поклик, жисмоний бақуватлилиқ ва албатта ахлоқий камолотга жуда катта эътибор қаратиб, бундай шахсларни идеалар тимсолида кўрганлар. Олимларнинг тадқиқотларига қараганда инсоният ўз ахлоқий тараққиёти давомида учта идеалга интилиб келди. Булар эркинлик, тенглик ва қардошлиқдир. Бу албатта муҳим фикр бўлиб, ўз даврида шўро идеологлари томонидан «атайин» кўздан четда қолдирилган. Ҳақиқатан ҳам, инсоннинг ахлоқий тараққиётида **эркинлик, тенглик ва қардошлик** принциплари муҳим ўрин тутди, улар идеалнинг категориал тушунчалари бўла олади. Чунки, фикрда, ахлоқда ва фаолиятда эркин бўлса, у ўзлигини англаб етади. Ўзлигини англаган инсон ўзганинг ҳам ўзидек эканлигини ҳис қилади. Бу тенглик принципининг қарор топишидир. Одамларнинг бир-бирларини ўзаро тенг деб билишлари уларнинг ягона мақсад сари бирлашиб интилишларини келтириб чиқаради, бу қардошлиқ принципининг намоён бўлишидир. Шу маънода Аристотель: «Идеаллар одамларни ўзаро яқинлаштиради»³ дейди. Бу яқинлаштириш идеалнинг ахлоқий мазмуни ва кучини белгилайди.

Энди «маънавий» тушунчаси ҳақида. «Маънавий» сўзи маънавият тушунчасига тааллуқлидир. Бугунги кунда «маънавият» тушунчасига бир қатор таърифлар берилган ва уларнинг аксарияти қониқарли эмас. Аслида «маънавият» сўзининг негизида арабча «маъни» сўзи ётади. «Маънавий» сўзи маънига алоқадорликни билдирса, «маънавият сўзи «маънавий» сўзининг кўпликдаги шаклидир».⁴ Бу тўғри фикр бўлиб, «маънавий»

² Фалсафа: қомусий луғат. Тузувчи ва маъсул муҳаррир Қ.Назаров. Т., «Шарқ», -2004, 142-б

¹ Ислом Каримов Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура.,1.-Т.: «Ўзбекистон», 1996, -11б.

² Ислом Каримов Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли.,Т., «Ўзбекистон», 2007.-28-б.

³ Аристотель. Метафизика. - Ростов на-Дону. «Феникс»,1999,-48-б.

⁴ Бегматов.А. Маънавият фалсафаси. - Т., «Шарқ». 2000, -14-б.

⁴ Қаранг.Оганов А.А. Современная проблематика философии культуры.// Философия и общество, Москва-2007, №2.-104-б.

тушунчасининг мазмунини ифодалайди. Унга кўра, «маънавият» тушунчаси инсоннинг ахлоқий онг жиҳатидан етуклигини ва ҳаётни мазмунли яшаб ўтишини англатади. Шу маънода файласуф олим А.А. Оганов: «маънавият энг мураккаб ходисалардан бири, уни талқин қилиш кийин кечмоқда, тушунчалар баҳсли бўлмоқда. Бу борада уч ёндашув бор. *Биринчиси*, маънавият бу диний тушунча бўлиб, худо йўлида хулқий покланишдир. *Иккинчиси*, бу дунёвий талқин бўлиб, унга кўра, маънавият бу эзгулик, гўзаллик, ҳақиқат, эътиқод идеалларининг мужассамлигидир. *Учинчиси*, маънавият бу инсоннинг ўз ички (ботиний) эркинлигидир, бу эркинлик унга интилиш, ўзи ва ўзгалар таъсирида бўлишига туртки беради деб талқин этар экан, мана шу учинчи фикр тўғри бўлиб, у илмий категория бўла олади»¹, - деб таъкидлайди. Демак маънавият-инсоннинг ўз ички ҳаётида эркинлигидир ва маънавийлик бу эркинликнинг ифодаси сифатида намоён бўлади.

Бизнинг фикримизча маънавий идеал қуйидагича таърифга эга бўлади: *маънавий идеал - бу шахс ахлоқий онгини шакллантирувчи, йўналтирувчи ва ҳаракатлантирувчи намуналар мажмуидир*. Бу намуналар реаллик сифатида намоён бўлади. Кимдир маънавий-ахлоқий такомиллашишда Худони, ўзга бир киши пайғамбарни, учинчи киши даҳоларни идеал намуна деб билади. Лекин инсон учун идеал намуна фақат инсон бўлиши керак, чунки инсон реалликка ишонади, ундан ибрат олади. Бугунги жамиятимиз кишиси учун тарихий сиймолардан Амир Темур, Баҳоуддин Нақшбанд, Алишер Навоий, Бобур Мирзо кабилар фикрда, ахлоқда ва фаолиятда идеал намуна бўлишлари мумкин.

Биз маънавий идеалнинг нисбатан ахлоқий хусусияти устуворликка эга деб ҳисоблаймиз. Чунки, маънавий идеал ахлоқий хусусиятга эгалиги билан инсоннинг ўзлигини англаб етишга даъват қилади. Негаки, арабча «маъни» сўзининг маъноси ўзбекча «ўзлик» сўзини ифодалайди² Шу маънода, ўзлигини англаган киши инсониятнинг *бир, ягона моҳиятга* эга эканлигини англаб етади ва ўзгалар ҳаётига дахл қилиш ўзи учун ҳам зарарли эканлигини англаб етади. Бу ёвузликни тарк этиб, эзгуликка юз тутишдир. Демак, маънавий идеал негизида эзгулик ғояси туради.

Маънавий идеалнинг ўзликни англаш принципи Сукротнинг машҳур «ўзингни англа» фикридан³ бошланган ва Иммануэль Кант бу принцип марказига эзгулик ғоясини қўйиб: «Агар барча одамлар эзгуликни мақсад қилиб олганларида, улар учун бурчнинг кераги бўлмас эди, чунки ҳеч ким

¹ Қаранг.Оганов А.А. Современная проблематика философии культуры.// Философия и общество, Москва-2007, №2.-104-б.

² Большаков А.С.Арабский-русский словарь. М.: «Наука».1999,480-б.

³ Фрагменты греческой философии. Тексты. Том 2.М.: «Наука»,1989,41-б.

⁴ Кант И. Лекции по этике.(1780-1782). // Этическая мысл. Научно публистические чтения, ., Ипл.1991,300-б.

⁴ Ильин И.А. Сочинения. В 2х томах. Том 2,М., «Медиум». 1994, 277-б.

⁵ Алий Сафий. Рашахату айтул-хаёт,-Т., Ибн Сино номли нашриёт, 2004, 282-б.

ёвузлик томон қадам босмас эди»,⁴ - деб таъкидлаганида нечоғлик ҳақ бўлганлигини ҳозирги кунда ҳам кўриш мумкин. Шундай экан, Эзгулик - инсоннинг ўзлигини англаб етишга туртки берувчи асос сифатида маънавий идеалнинг негизини ташкил қилади.

Ўзликни англаш ижтимоий амалиётда муҳим омил ҳисобланади. Чунки ўзлигини англаш, ўз-ўзини кашф қилиш билан инсон қудратли идрок, мустаҳкам ирода ва мўътадил хулқ-атвор ҳосил қилади. «Инсонни маънавий борлиқ деб тушуниш- унда ўлмас қалб, муқаддас руҳ, нажиб имон, чексиз меҳр ва улуғвор виждоннинг мавжудлигини тан олиш демакдир. Бу борлиқнинг ҳаёти сирли, ички жараён бўлиб, ўзликда намоён бўлади. Инсоннинг маънавий борлиғи маънавий маданиятнинг манбаидир»¹, деб ёзади файласуф олим И.Ильин ўзининг «Маънавий янгиланиш йўли» номли асарида. Аслида бундай қараш миллий этикамиз тараққиётида баён қилинган бўлиб, у «маънавий вужуд» (яъни борлиқ) ҳосил қилиш деб аталган. Мисол учун Хожа Аҳрор Валий «Маънавий вужуд бу - кераксиз ҳою ҳаваслардан, характердан ва эҳтиёжу талаблардан воз кечиб, руҳий борлиқ ҳосил қилишдир»² дейди. Демак, ўзликни англаш билан инсоннинг моҳияти кашф қилинади, бу - маънавий идеалнинг энг муҳим функционал вазифасидир. Чунки ўзлигини англамаган инсон ёмонликка, ёвузликка ва вайронгарчиликка мойил бўлади. Негаки, ўзлигини англамаган инсонда аста секин фикрсизлик, ахлоқсизлик ва фаолиятсизлик таркиб топади.

Ҳозирги кунда маънавий идеалнинг категориялари белгилаб олинган эмас. Бизнинг фикримизча, маънавий идеалнинг ахлоқий категориялари учтадир:

- 1.Эзгулик.
- 2.Эътиқодлилик.
3. Эркинлик.

Бу категорияларнинг зидди ҳам учтадир:

- 1.Ёвузлик.
2. Эътиқодсизлик.
3. Мутелик.

Маънавий идеалнинг жамият ахлоқий муҳитига таъсири кучли бир тарзда кечади. Чунки маънавий идеал ҳар бир жамиятга янги тушунчалар, ғоялар, фикрий уйғонишлар ва ахлоқий мезонларни тақдим қилади. Шарқ ва Ғарб олимлари изчил равишда маънавий идеални жамият ахлоқиға таъсири тўғрисида фикр билдириб келишган. Албатта, уларда айнан «маънавий идеал» сўзи учрамайди ва бу тушунча «инсон камолоти», «ахлоқий етуклик», «орзу - умидлар мажмуи», «руҳий маънавий тўлақонлик» каби бир қатор бирликлар билан ифодаланган. Бу борада юртдошимиз Абу Наср

¹ Ильин И.А. Сочинения. В 2х томах. Том 2, М., «Медиум». 1994, 277-б.

² Алий Сафий. Рашаҳату айтул-ҳаёт, -Т., Ибн Сино номли нашриёт, 2004, 282-б.

Фаробий (870-950) билдирган фикр-мулоҳазалар асослиги билан диққатни тортади³.

Фаробийнинг фикрича, инсон ўз-ўзича бахтли бўла олмайди, у бахтли бўлиши учун жамият унга маънавий идеал унсурларини тақдим қилиб бориши керак. Бунинг учун аввало одамларни ахлоқий жиҳатдан фозиллаштириш керак. Демак, одамларни фозиллаштириш учун куйидагиларни билиш лозим:

1. Кишини туйғу қуввати озиклантиради ва туйғу хаёл суришга туртки беради.

2. Хаёл тафаккурни ҳосил қилади.¹

Кишидаги энг бирламчи қувват-туйғудир. Туйғуси ўлган киши ақлий-руҳий жиҳатдан ривожланмайди. Шу сабабли Фаробий “Туйғу хаёлнинг, хаёл тафаккурнинг манбаи” бўлишини уқтиради. Одамлар ўз туйғуларини авайлаши керак, бу билан хаёл суришга йўл очилади, хаёл туфайли фикрлаш ва англаш келиб чиқади.

Фаробий бу уч туйғуни тарбиялашни уқтиргач, энди қалб ва мияни тушинтиради. Унингча, “Қалб баданнинг ҳеч бир аъзосига бўйсунмайди, мия ҳам шундай. Лекин у фақат қалбга бўй сунади”². Чунки қалб туйғулар, ҳислар ва сезгилар макони бўлиш билан инсоннинг бутун вужудини бошқаради ва мия ҳам ундан қувват олади. Фаробий миянинг қалбга бўйсунishi таъкидлаш билан маънавий идеал манбаи ақл учун эмас, руҳий туйғуларда эканлиги ишора қилади. Демак, туйғуларни тарбиялаш билан маънавий идеал ҳосил қилиш мумкин ва бу ҳол ахлоқий фазилатларни ўзликда таркиб топтиришга олиб келади.

Зеро, Фаробий одамларни фозиллаштириш учун уларни ботиний тарбия қилишни қатъий таъкидлайди. Шундай киши етук шахс бўлиб етишади. Жамиятда бундай одамлар кўпайса жамият фозиллашади. Биз Фаробийнинг тарбия усулида психо-физиологик методнинг устувор бўлганлигини кўрамиз.

Фозил жамият табиий равишда фозиллашиб боришга эҳтиёж сезади. Фаробий бунга диққатни тортиб, фозил жамият “ҳокими Олоҳдан бошқа ҳеч кимга бўй сунмаслиги керак”- дейди. Демак, Фаробий фозил кишига тўлиқ эркинлик бериш тарафдори. Чунки, Фаробий фозил инсон ўн икки фазилатга эга бўлишини уқтиради:

1. Тўрт мучаси соғлом бўлиши.
2. Фаросатли бўлиш.
3. Хотираси кучли бўлиш.
4. Заковатли бўлиш.
5. Нотиқ бўлиш.
6. Билимли бўлиш.
7. Барча нарсадан кўзи тўқ бўлиш.

³ Қаранг: Фаробий А.Н. Фозил одамлар шаҳри.-Т.: «Ёзувчи».1993. Бахт, саодат ва камолот ҳақида.-Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти.2001. Рисолалар.-Т.: «Фан».1972.

¹ Фаробий А.Н. Фозил одамлар шаҳри.-Т.:1993.-Б.152.

² Фаробий А.Н. Фозил одамлар шаҳри.-Т.:1993.-Б.153

- 8.Хақгўй ва одил бўлиш.
- 9.Донишмандлик ва ориятли бўлиш.
- 10.Нафсини енга оладиган бўлиш.
- 11.Адолатпарвар бўлиш.
- 12.Қатъий ҳукмли бўлиш.

Бундай фазилатларга эга шахс инсонийлигини суиистеъмол қилмайди, Оллохдан кўркади ва унинг бу туйғуси фозил шахс бўлиб етишишга олиб келади. Айни пайтда, Фаробий бундай фазилатларни барчасини мужассам этган одамни топиш баъзида мушкул бўлишини таъкидлайди ва шундай ҳолатда ушбу фазилатларнинг “беш олтитаси бўлган одамни етук деб ҳисоблаш мумкин”лигини айтади.¹ Умуман олганда Фаробий жамият кишиларини қуйидаги ахлоқини кўришни истайди: донишманд, қонун ва тартибларга риоя қилувчи, қонунлар ихтиро қилувчи (ташаббускор) ва муаммоларни ўз вақтида ҳал қилувчи, соғлом ва нотик бўлишни, демак, Фаробийнинг фикрича, бу фазилатлар кишида маънавий идеални ҳосил қилади ва натижада шахс мактовга сазовор ахлоқий фазилатларни эгаллайди. Аҳолининг нисбатан кўпчилиги бундай фазилатлар эгаси бўлса, жамият фозиллашади, яъни фазилатлар жамияти таркиб топади. У фозил жамият ғоясига “жоҳил жамият” (қусурли ҳаёт) ғоясини зид қўяди. Унинг фикрича, жоҳил кишилар қусури жамиятни ташкил қиладилар. Бундай жамиятда қуйидаги иллатларнинг авж олишини таъкидлайди:

- 1.Жаҳолат кўпаяди;
- 2.Разолат ва бадбахтлик ошади;
- 3.Обрўпарастлик бошланади;
- 4.Амалпарастлик авж олади;
- 5.Шаҳватпарастлик воқеликка айланади;
- 6.Беномуслик одат тусига киради;
- 7.Беқарорлик ва бебурдлик удум бўлади;
- 8.Тўғри йўл йўқотилади²

Маълум бўладики, бунда жамиятнинг ахлоқий муҳит масаласи долзарб қилиб қўйилади. Унингча, фозил жамият инсон бахтининг калитидир. Умуман олганда бундан минг йиллар аввал Фаробий тақдим этган жамият лойиҳаси биз учун битмас-туганмас чашмадир. Зеро, Фаробий каби файласуфлар маънавий идеал жамият ахлоқий муҳитига бирламчи омил сифатида таъсир кўрсатишини алоҳида уқтиради. Шуниси диққатга сазоварки, бу масала миллий фалсафамизда таълим тарбия масаласи билан боғлиқ ҳолда талқин қилинган.

Кузатишлар шуни кўрсатадики, маънавий идеалга эга шахслар кишиларни тез ўзига жалб қилади ва уларга кўтаринки руҳ бағишлайди. Мутахассислар бундай шахсда бағрикенглик, аниқлик ва атрофга диққат билан муносабатда бўлиш фазилати бўлишини кайд этадилар.³ Бундан

¹ Фаробий А.Н. Фозил одамлар шахри.-Т.:1993.-Б.159-160.
124.Ўша жойда.

² Бердяев Н.А. Философия свободы.-М.:Проспект.2004.-С.60.

³ Рикер П.Справедливое.-М.: АСТ.2005.-С.40.

ташқари, маънавий идеалга эга шахсда эзгулик маънавий-ахлоқий фазилатлар билан уйғунлашиб кетади. Бундайлар ўзгаларни тортиш қувватига эга бўлади. Шарқ ахлоқий таълимотларидан бўлган тасаввуфда шахсдаги бу ҳолат “*жазба*” (ўзига тортиш) деб аталган. Унга кўра, маънавий идеал шахсни мақбул даражадаги кишига айлантиради ва бундай шахс ўзгаларни ғояси, ахлоқи ва хатти-ҳаракати билан ўзига жиб этади (тортади). Баҳоуддин Нақшбанд (1318-1389) шундай дейди: “Ихтиёр бизда, агар ҳоҳласак кишига жиб орқали таъсир қиламиз”.⁴ Бундан шундай хулоса келиб чиқади:

1) Маънавий идеалга эга шахс жамият аъзоларига ўз етуқлиги билан таъсир кўрсатади;

2) Бундай шахс жамиятга сабоқ бериш билан ҳам таъсир кўрсатади.

Биринчи таъсир кўрсатишда шахснинг маънавий ахлоқий фазилатлари муҳим ўрин тутса, иккинчисида эса унинг дунёқараши асосий роль ўйнайди. Ҳар икки ҳолатда ҳам шахснинг жамият маънавий ахлоқий муҳитига таъсири ижобий бўлади.

Маънавий идеалга эга шахс жамиятга таъсир кўрсатишда салоҳияти ақли ва жамоатчилик билан киришимлилигига асосланади. Шахс ўз қувончлари, ютуқлари ва дарду изтиробларини жамоа билан баҳам кўришни истайди. Бундайлар кўтаринки руҳи, хушчақчақликка, ҳаётсеварлиликка ва мустаҳкам иродага эга бўладилар.

Мутахассислар маънавий идеал эгаси бўлган шахсларнинг жамиятга ўз иродаси, қатъийлиги ва жасурлиги билан таъсир кўрсатишини таъкидлайдилар. Бундайларнинг иродаси кучли, хатти-ҳаракати ҳам ишончли ва иши матонатли бўлади.

**Низомий номидаги ТДПУ
Ф.ф.н, доцент М.Қахҳорова.**

⁴ Муҳаммад Боқир. Мақомоти Хожа Нақшбанд (Баҳоуддин Балогардон).-Т.: Ёзувчи.1993.-Б.77.